

Bài 4
CÁC QUỐC GIA CỔ ĐẠI PHƯƠNG ĐÔNG
(1 tiết)

I – Mục tiêu bài học

1. Về kiến thức

Giúp HS nắm được :

- Sau khi xã hội nguyên thuỷ tan rã, xã hội có giai cấp và nhà nước ra đời.
- Những nhà nước đầu tiên đã được hình thành ở phương Đông, bao gồm Ai Cập, Lưỡng Hà, Ấn Độ và Trung Quốc từ cuối thiên niên kỉ IV - đầu thiên niên kỉ III TCN.
- Nền tảng kinh tế, thể chế nhà nước ở các quốc gia này.

2. Về tư tưởng, tình cảm

Xã hội cổ đại phát triển cao hơn xã hội nguyên thuỷ, bước đầu ý thức về sự bất bình đẳng, sự phân chia giai cấp trong xã hội và về nhà nước chuyên chế.

II – Những điều cần lưu ý

Nội dung lịch sử của bài khá phong phú và phức tạp. Tuy nhiên, như trên đã nói, đây là bài khái quát về một loại hình xã hội cổ đại nên GV cần đặc biệt chú ý đến mối quan hệ qua lại giữa các sự kiện, các mục trong SGK để làm rõ tính hệ thống của các sự kiện đó.

Tính hệ thống đó có thể được khái quát như sau : các quốc gia cổ đại phương Đông đều được hình thành trên lưu vực của những dòng sông lớn, có điều kiện tự nhiên hết sức thuận lợi, với công cụ bằng gỗ và đá, con người cũng có thể khai phá đất đai, cày cấy, trồng trọt, tạo nên những vụ mùa có thu hoạch lớn.

Điều đó cũng giải thích vì sao nhà nước ở đây được hình thành từ rất sớm, khi công cụ bằng sắt chưa xuất hiện. Nền tảng nông nghiệp đó là cơ sở để dẫn tới cơ cấu xã hội trong xã hội cổ đại phương Đông gồm ba tầng lớp cơ bản.

Cũng do nhu cầu sản xuất nông nghiệp và trị thuỷ các dòng sông mà ở đây đã xuất hiện chế độ chuyên chế cổ đại, trong đó vua là người đứng đầu, quan lại, tăng lữ có quyền lực tối cao. Hệ thống các yếu tố về kinh tế xã hội, chính trị đó đã tạo thành một loại hình xã hội riêng biệt – xã hội cổ đại phương Đông.

III – Gợi ý về tiến trình thực hiện bài học

1. Giới thiệu bài mới

Giáo viên có thể nhắc lại bài cũ : "Vì sao xã hội nguyên thuỷ tan rã ?" (do xuất hiện công cụ bằng kim loại – sản xuất phát triển v.v...).

2. Thiết bị và tài liệu cần cho bài học

- Bản đồ các quốc gia phương Đông cổ đại.
- Một số tư liệu thành văn về Trung Quốc, Ấn Độ (nếu có).

3. Các bước thực hiện bài học

a) Dạy và học bài mới

Mục 1 – Các quốc gia cổ đại phương Đông đã được hình thành ở đâu và từ bao giờ ?

GV sử dụng bản đồ và giảng :

- Các quốc gia cổ đại phương Đông đều được hình thành trên lưu vực các dòng sông lớn : đất trồng trọt là đất phù sa rất màu mỡ và mềm, xốp, dễ canh tác, cho năng suất cao ; nước tưới đầy đủ quanh năm.
- Nông nghiệp trở thành ngành kinh tế chính. Nhưng muốn phát triển ngành sản xuất nông nghiệp, người ta buộc phải đắp đê ngăn lũ, đào hồ chứa

nước, đào kênh máng dẫn nước vào ruộng và tiêu nước vào mùa lũ – tức là làm thuỷ lợi.

– Nhờ có đất phù sa màu mỡ và được tưới nước đầy đủ, sản xuất nông nghiệp đã cho năng suất rất cao, lương thực dư thừa, xã hội có giai cấp sớm được hình thành.

Mục 2 – Xã hội cổ đại phương Đông bao gồm những tầng lớp nào ?

– Về cơ cấu xã hội, xã hội cổ đại phương Đông gồm nông dân công xã, quý tộc và nô lệ.

– Các quốc gia cổ đại phương Đông đều chủ yếu là những nước nông nghiệp, nông dân công xã chiếm đại đa số trong cư dân và là lực lượng sản xuất chính. Tầng lớp nô lệ chủ yếu phục vụ trong các gia đình của vua và quý tộc.

– Vua và quý tộc là tầng lớp trên, nắm mọi quyền hành trong xã hội, họ sống chủ yếu bằng sự bóc lột nông dân và nô lệ. Những công trình kiến trúc lớn, những thành quả lớn và quý giá của lao động đều phục vụ cuộc sống của họ.

– Về cuộc khởi nghĩa của nô lệ và dân nghèo ở Ai Cập năm 1750 TCN, GV có thể dẫn một số đoạn trong *Lời khuyên của I-pu-xe* và *Lời tiên đoán của Nê-phéc-tuy* (là những tài liệu cổ được viết trên giấy pa-pi-rút) : "Người ta đã phá phách các cung điện của nhà vua, sục sạo vào các nơi bí mật để thiêu huỷ những hồ sơ, sổ sách của các cơ quan tư pháp, tài chính, đặc điền. Bây giờ, những kẻ tôi tớ trở thành chủ nhà, dân nghèo đi lại tự do trong các cung điện. Người ta bắt trói cả nhà vua đem đi ; cung điện của nhà vua bị đốt cháy thành tro than. Các quan lại trong nước đều bỏ trốn ; những người trong hoàng gia đều bị đuổi ra khỏi chốn cung đình".

Mục 3 – Nhà nước chuyên chế cổ đại phương Đông

– Tuy ở mỗi nước, quá trình hình thành và phát triển của nhà nước không giống nhau, nhưng thể chế chung là chế độ quân chủ chuyên chế. Ở chế độ này, vua là người nắm mọi quyền hành chính trị (xem SGK) và được cha truyền con nối.

– Mỗi nước có cách gọi khác nhau về người đứng đầu này, ví dụ : người Ai Cập gọi vua là "Pha-ra-ôn" (hay có nước đọc là Pha-rao), người Trung Quốc có nhiều

cách gọi, tuỳ theo phạm vi lãnh thổ quốc gia như "vương", "bá vương", "hoàng đế" (hay "đế") và vua được xem là con trời nên có tên gọi "Thiên tử".

– Chế độ quân chủ chuyên chế được truyền lâu dài cả ở thời Trung đại sau này.

– Bộ máy hành chính ở trung ương cũng như ở địa phương còn đơn giản và do quý tộc nắm. Ở Ai Cập, Ấn Độ, bộ phận tăng lữ khá đông. Họ tham gia vào các việc chính trị và có quyền hành khá lớn, thậm chí có lúc lấn át cả quyền vua (GV nên nói thêm ý này).

Gợi ý về câu hỏi và kinh hình trong bài :

– Ở tr.11 có bức tranh miêu tả cảnh lao động nông nghiệp của người Ai Cập : hàng dưới từ trái sang phải là cảnh gặt lúa và gánh lúa về ; hàng trên từ phải sang trái là cảnh đập lúa và cảnh nông dân nộp thuế cho quý tộc.

– Ở tr.12 : Luật Ham-mu-ra-bi là lấy theo tên vua Ham-mu-ra-bi – người trị vì ở Lưỡng Hà từ năm 1792 đến 1750 TCN. Bộ luật gồm 282 điều. Hai điều luật trích dẫn trong SGK cho thấy nhà nước quan tâm và khuyến khích phát triển sản xuất nông nghiệp, buộc người nông dân phải tích cực cày cấy mà không được bỏ ruộng hoang, nếu người nào bỏ ruộng hoang thì không những vẫn phải nộp thuế (bằng mức thuế của người cày ruộng bên cạnh), mà còn phải cày bừa ruộng cho bằng phẳng rồi mới được trả lại cho chủ ruộng.

b) Sơ kết bài học

GV nên tập trung vào ba ý chính :

- Điều kiện tự nhiên thuận lợi cho sự hình thành sớm các quốc gia đầu tiên.
- Xã hội gồm ba tầng lớp : quý tộc, nông dân và nô lệ.
- Chế độ chính trị : quân chủ chuyên chế.

c) Gợi ý về câu hỏi kiểm tra

- Kể tên các quốc gia phương Đông cổ đại.
- Nếu các tầng lớp xã hội chính và giải thích tại sao ?
- Thế nào là chế độ quân chủ chuyên chế ?

IV – Tài liệu tham khảo

Nông dân công xã là tầng lớp đồng đảo nhất, sống theo từng gia đình, có sở hữu tài sản riêng, nhưng vẫn gắn bó với công xã, dựa vào công xã để làm thủy lợi và cày cấy. Họ gắn bó với công xã còn vì hầu hết ruộng đất vẫn là ruộng đất chung của công xã, hàng năm được chia đều cho các thành viên. Ai không phải là thành viên của công xã, không đóng góp nghĩa vụ với công xã thì không được chia ruộng. Thông qua công xã, họ đóng thuế cho nhà nước và quan lại địa phương.

(Theo : *Lịch sử 10*, SGV, ban KHXH, Sđd, tr.25)